

ADABIYOTDA ANTIUTOPIYA JANRINING PAYDO BO'LISHI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Mansurjonova Gulbaxor Muxammadsobir qizi
FarDU, amaliy ingliz tili kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Adabiyotda insonlar ehtiyojidan kelib chiqib o'tgan asr davomida utopiya janrining o'rni antiutopiya janriga almashindi. Ushbu tadqiqot ishida antiutopiya janrining yuzaga kelishi, uning tobora rivojlanishi va jamiyat hayotida tutgan o'rni xususida fikrlar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Antiutopiya, utopiya, janr, asar, timsol, distopiya, kontrutopiya.

EMERGENCE OF ANTI-UTOPIA GENRE IN LITERATURE AND ITS SPECIFIC CHARACTERISTICS

Abstract: During the last century, the place of the utopia genre was replaced by the anti-utopia genre in literature based on the needs of people. In this research work, the emergence of the anti-utopia genre, its further development and its place in the life of the society are discussed.

Key words: Antiutopia, utopia, genre, work, symbol, dystopia, countertopia.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ АНТИУТОПИЧЕСКОГО ЖАНРА В ЛИТЕРАТУРЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

Аннотация: В течение прошлого столетия место жанра утопии в литературе сменил жанр антиутопии, основанный на потребностях людей. В данной исследовательской работе обсуждается возникновение жанра антиутопии, его дальнейшее развитие и место в жизни общества.

Ключевые слова: Антиутопия, утопия, жанр, произведение, символ, антиутопия, контртопия.

20-asrda utopik adabiyot o'rniga antiutopiya keldi. Shunga qaramay, bu yangi janr o'zining yakuniy nomini (antiutopiya) olishdan oldin turli nomlarga ega bo'lgan (kaakotopiya (yomon joy, yovuzlik holati), salbiy utopiya, kontrutopiya, distopiya (aylangan utopiya), kvazi-utopiya (yolg'on utopiya) va boshqalar)). Antiutopiya atamasi birinchi marta adabiy janr nomi sifatida Glenn Negli va Maks Patrik

tomonidan o'zlarining "Utopiya izlanishlari" utopik antologiyasida 1952 yilda ishlatilgan.

E'tiborlisi, antiutopik asarlar (S. Batler "Erewhon", E.M. Forster "Mashina to'xtaydi", Jorj Oruell "1984") ilk bor utopiyaning vatani hisoblangan Angliyada nashr etilgan.

20-asrda antiutopiya Amerika adabiyotida ham rivojlandi. Amerikaning eng yaxshi antiutopik kitoblari qatoriga Kurt Vonnegutning "Pianochi yoki utopiya 14", Jek Londonning "Qizil vabo", "Temir tovon", Stiven Kingning "Yugurayotgan odam", Filipp Dikning "O'talarimizning ishonchi" va albatta, Rey Bredberining "Farengeyt 451" asarlarini kiritish mumkin. Rey Bredberi kitobining nomi allaqachon ramziy ma'noga ega va syujetning butun o'qiga ishora qiladi. Kitobning boshida muallif shunday deb qayd etdi: "FAHRENHEIT 451: Kitob qog'ozi yonib ketadigan va yonadigan harorat". Bu butun kitob uchun kalitga aylanadi. Kitob yaqin kelajakda o'rnatilgan, kitob o'qishni taqiqlovchi va umuman, iste'molchi mentaliteti nuqtai nazaridan kitob mavjudligiga qarshi bo'lgan totalitar rejim haqida hikoya qiladi. Taqiqlangan kitoblar yoqib yuboriladi. Bu ish o't o'chiruvchilar tomonidan amalga oshiriladi (bu yerda o't o'chiruvchi to'g'ridan-to'g'ri kitoblarni yoqib yuboradigan odamni anglatadi). Guy Monteg rejimga sodiq bo'lgan va qonunni so'zsiz bajaradigan shunday o't o'chiruvchi. Ammo Klaris MakKlellan bilan bo'lgan muhim uchrashuv uning hayotini o'zgartiradi: u ham kitob o'qishni yaxshi ko'radi va u qonundan tashqari deb e'lon qilinadi. Muallif kitobda odamlar qandaydir tushunarsiz g'oyalarga qanday qilib ko'r-ko'rona ergashishi mumkinligini ko'rsatishga harakat qiladi, lekin odam o'zini qayta tiklashi va bir paytlar nafrat bilan to'lib-toshgan narsalarni tez-tez ta'kidlashi uchun faqat bitta turtki yoki bir motiv yetarli.

Adabiy-fantastik janr sifatida antiutopiya ba'zan utopik adabiyotning kichik janri sifatida qaraladi. Bu fikrga qo'shilish mumkin, lekin shuni ta'kidlash kerakki, ko'p o'xshashliklarga qaramay, bu ikki janr antiutopiyani kichik janrdan alohida janrga aylantiradigan ko'plab o'ziga xos xususiyatlarga ega. Antiutopistlar o'z asarlarida ijtimoiy tuzumning rivojlanishi salbiy tendentsiyalarga to'la bo'lgan mamlakatni tasvirleydilar. Utopik ideal tartibdan farqli o'laroq, antiutopik qahramonlar beparvolik va birodarlarcha yashamaydilar. Zulm ularga begona, ular o'zligini tiklashga harakat qiladilar, o'rnatilgan tartibga qarshi chiqishadi va o'zlarining tanlash huquqini qaytarishga harakat qilishadi. Ba'zan mavzuning muhimligini ta'kidlash uchun mualliflar giperbolani qo'llashadi. Ular nafaqat alohida davlatlar, balki butun dunyo ma'naviy qullikka mahkum etilganligini ko'rsatadi.

Utopik ideal voqelikka antiutopiya ijtimoiy rejimning insoniyat uchun qanchalik xavfli ekanligini ko'rsatuvchi salbiy tomonlariga qarshi turadi va utopik asarlarda o'zgarishlarga uchramaydigan allaqachon tayyor va barqaror voqelik tasvirlangan bo'lsa, antiutopiya o'sha jamiyatni o'ziga xos xususiyatga ega bo'lishiga imkon beradi - tanlash, o'sish, bu ko'pincha ijtimoiy rejimlarning qulashiga olib keladi, chunki bunday ijtimoiy rejimlar yolg'on va diktatsiya bo'lib, inson erkinlik va tanlash imkoniyatini va qaysi biridan mahrum ekanligini o'z tushunchasida yashash qobiliyatini qidiradi, bu ideal ijtimoiy rejim.

Antiutopiya o'ziga xos parodiya va shu bilan birga utopiya va umuman utopik tushunchalardan farq qiladi. Anti-utopistlar ko'pincha o'z asarlarini satirik uslubda yozadilar, bu utopiyaga nisbatan ochiq masxaradir. Ko'pincha romanlarda o'z ifodasini topgan utopik adabiyotdan farqli o'laroq, antiutopiya ko'lami kengroq: romanlar, pyesalar, hikoyalar va hatto she'rlar. Antiutopistlarning asosiy maqsadi utopik g'oyalarni yo'q qilish emas, chunki utopiya umid, orzu va fikrning natijasidir, aksincha, ular atrofida sodir bo'layotgan bema'ni vaziyatlarda bu g'oyalarni masxara qilish va tanqid qilishdir.

Utopiya va antiutopiya o'rtasidagi turli xil farqlarga qaramay, asosiy farq individual bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Utopik adabiyot ideal ijtimoiy rejimga e'tibor qaratadi, shaxsni butunlay e'tiborsiz qoldiradi, antiutopiyaning o'zagi esa o'z xohish-istaklari va erkinlik tuyg'usiga ega insondir. Bu asarlar asosan inson va jamiyat o'rtasidagi to'qnashuv usulida yaratilgan.

Antiutopik adabiyot ko'plab urushlar va inqiloblarga javob sifatida 20-asrda o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi. Shunisi e'tiborga loyiqki, bu davrning dastlabki asarlaridan biri rus yozuvchisi Y.Zamyatin tomonidan yozilgan («Biz» romani 1920 yilda Angliyada nashr etilgan). U o'z romanida ish yetishmaydigan, odamlar turar joy bilan ta'minlangan, ertangi kunni o'ylashning hojati yo'q bo'lgan, musiqa, she'riyat kabi davlat san'ati jadal rivojlanayotgan Qo'shma Shtatlarni muddatidan oldinroq tasvirlab berdi. Bolalar va istisnosiz hamma sog'lom va baxtli edi, ular ta'lim oldilar, davlat mafkurasi nozikliklari asosida ta'lim oldilar. Ammo Zamyatin eng muhim narsani ham payqadi: odamda individuallik o'lik edi, aql hamma joyda bo'lgan, uylarning devorlari shaffof edi (devorlar romanda haqiqatan ham shaffof edi). Ammo bularning barchasi hayoliy operatsiyalar edi, buning natijasida ruhlar inson tanasidan ajraldi va ular odamlar hisoblandi.

1930-yillarda antiutopik adabiyot fashistik mafkurani o'ziga xos nishon sifatida oldi (H. G. Uells "Janob Parxam avtokratiyasi", S. Lyuis "Bu yerda bo'lishi

mumkin emas”). Keyinchalik antiutopiya adabiyotida satirik antiutopiya, detektiv antiutopiya va antiutopiya-falokat kabi yangi kichik janrlar paydo bo'ldi.

21-asrda antiutopiya

Vaqt o'tishi bilan antiutopiya adabiyotda o'z mavqeini to'xtatmadi va hatto o'z yo'lidan g'alaba bilan o'tishda davom etmoqda. 21-asrda kitobxonlar orasida katta muhabbat va mashhurlikka ega bo'lgan ko'plab antiutopik asarlar buni namoyish etadi (Viktor Pelevin "SNUFF", Jeyms Dashner "Labirintda yuguruvchi" (trilogiya), Kazuo Ishiguro "Hech qachon qo'yib yubormang", Syuzanna Kollinz "Ochlik o'yinlari" (trilogiya), Skott Vesterfeld "Xunuklar" (kitoblar seriyasi), Loren Oliver "Delirium" (kitoblar seriyasi), Veronika Rot "Divergent" (trilogiya)).

Zamonaviy antiutopik asarlar o'ziga xos rivojlanishga ega. Asosan bu asarlar hozirda mavjud bo'lgan davlatni tasvirlamaydi, lekin voqealar sodir bo'layotgan yaqin kelajakni o'quvchilarga taqdim etadi. Mualliflar turli adabiy hiylanayranglardan foydalanib, o'quvchiga kelajak mamlakati eski tuzumlar qulashi oqibati ekanligini tushunishga undaydi, xususan, kelajak dunyosi hukmdorlari demokratiyaning asossizligi va yolg'onligini ta'kidlaydilar. Dunyo urushlarga qarshilik ko'rsatadi va agar hukumat odamlar tomonidan so'zsiz bo'ysunadigan bir necha shaxslar qo'lida bo'lsa, ulardan qochadi. Shu tariqa davlat yangi qo'zg'olonlardan xalos bo'ladi va odamlarga ular uchun "ideal dunyo" yaratib, ularni boshqaradi.

Kelajakdagi voqealar ko'pincha insoniyat deyarli yo'q bo'lib ketgan post-apokaliptik davrda rivojlanadi va yangi dunyo uchun mas'ul bo'lgan shaxslar yana eski tuzumni ayblashadi. Lekin, qoidaga ko'ra, o'rnatilgan tuzumga qarshi isyon ko'tarib, hamma uchun kurashadigan, mamlakatni avtokratlar qo'lidan ozod qiladigan kishi bor. Syuzanna Kollinzning Amerika bestselleri "Ochlik o'yinlari" qahramoni o'z kurashini adolatsiz ijtimoiy sharoitlar, shuningdek, o'z shaxsi va qarindoshlarini yo'qotish qo'rquvi tufayli boshlaydi. Kollinz qadimiy gladiatorlik janglari tuzilmasidan foydalanib, barpo etilgan ideal ijtimoiy tuzumning kamchiliklarini, uning xudbin intilishlari, hukmronlikka moyilliklarini namoyish etadi, bunda nafaqat shaxs e'tiborga olinmaydi va qadrsizlanadi, balki hukumat manfaatlari hatto jamiyat manfaatlari ham ustun turadi.

Veronika Rotning "Divergent" trilogiyasida tasvirlangan navbatdagi post-apokaliptik antiutopiyada biz ko'p sonli urushlardan so'ng Chikago shahar-shtati yana bir guruh shaxslar tomonidan boshqariladigan yaqin kelajakni taqdim etamiz. Odamlar guruhlariga (kasrlarga) bo'lingan va hamma yana yuqori hokimiyatlarga so'zsiz bo'ysunadi. Bu ijtimoiy rejim odamlar o'zligini yo'qotgani, o'z navbatida

kuchliroq kuchlar oldida javobgar bo'lgan qo'mondonlari qo'lida o'yinchoqqa aylangani uchungina mustahkamdir. Aftidan, hamma narsa tinch va utopik g'oyalarning orol timsoli topilganga o'xshaydi, lekin keyin o'z shaxsiylikini saqlagan va haqiqatni gapirishdan qo'rqmaydigan odamlar paydo bo'ladi. Kollinzning kitobida sodir bo'lganidek, Rotning qahramoni ham hozirgi ijtimoiy rejimga qarshi isyon ko'taradi, chunki uning oilasi u uchun partiyadan (fraksiyadan) muhimroqdir va u tanlash erkinligiga ahamiyat beradi. Keyingi voqealar shunday rivojlanadiki, bir-biridan farq qiluvchi Beatris boshchiligidagi bir guruh erkin fikrlovchilar o'zlarining ozod qiluvchi rolini bajaradilar.

XXI asrning antiutopik asarlarida yangi dunyo hukmdorlari sobiq ijtimoiy tuzumning kamchiliklari, demokratiya va uning hokimiyat tizimidagi kuchsizligini qayta-qayta ta'kidlaydilar. Biroq, bu asarlarda mualliflar buning aksini da'vo qilishadi: utopik dabdabali tashqi qobiqqa qaramay, bu yangi tizimlar ichkaridan chirigan. Antiutopik yozuvchilarning qahramonlari esa bunday g'oyalarga qarshi kurashadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sherzod, L., & Abdulkhay, K. (2023). EXAMPLES FOR LEXICAL GAPS IN ENGLISH. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(3), 160-163.
2. Mansurjonova, Gulbahor Muhammadsobir Qizi (2023). XURSHID DO'STMUHAMMADNING "BOZOR" ROMANIDA ANTIUTOPIK G'OYALAR TASVIRI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (4), 272-275.
3. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%8F>
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%8F>
5. http://uchebnikionline.com/literatura/istoriya_zarubizhnoyi_literaturi_xx_stolittya_-_davidenko_gy/roman-antiutopiya_stolittya.htm
6. <http://library.narfu.ru/rus/TRResources/VirtualExhibitions/Pages/utopiay.aspx>
7. http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/UTOPIYA_V_LITERATURE.html?page=0,2
8. <http://xn--h1afoehc.xn--p1ai/tvorchestvo-uchashchikhsya/57-osobennosti-zhanra-antiutopii-v-literature>